

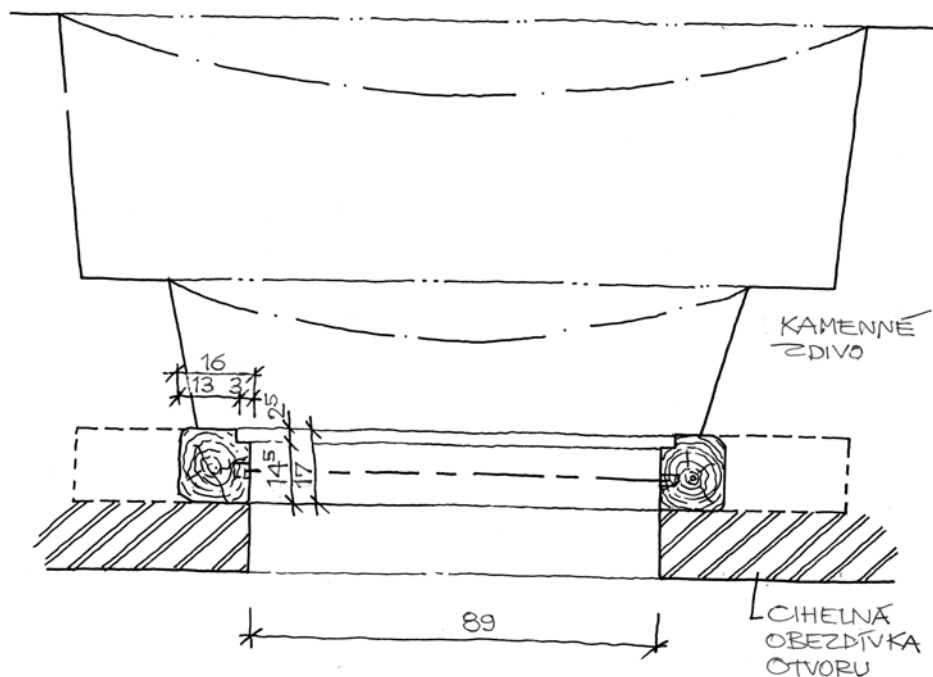
K PÉČI O PAMÁTKOVĚ HODNOTNÉ VÝPLNĚ OKENNÍCH A DVEŘNÍCH OTVORŮ.

Alfréd Schubert

Mnozí vlastníci historických budov si bohužel neuvědomují, že neuváženým nahrazováním autentických stavebních prvků novými výrobky snižují nejen kulturní, ale výhledově i tržní cenu své nemovitosti. Jiné než čistě pragmatické a technicistní hledisko by měli zastávat i projektanti, stavební podnikatelé a řemeslníci. Starší výplně okenních otvorů (dále jen okna) se výrazně podílejí na věrohodné podobě architektonických památek a všech historických budov. Při přípravě stavebních akcí však obvykle patří mezi první součásti stavby určené k výměně. Dosti často jsou zbytečně likvidovány i památkově hodnotné dveře.

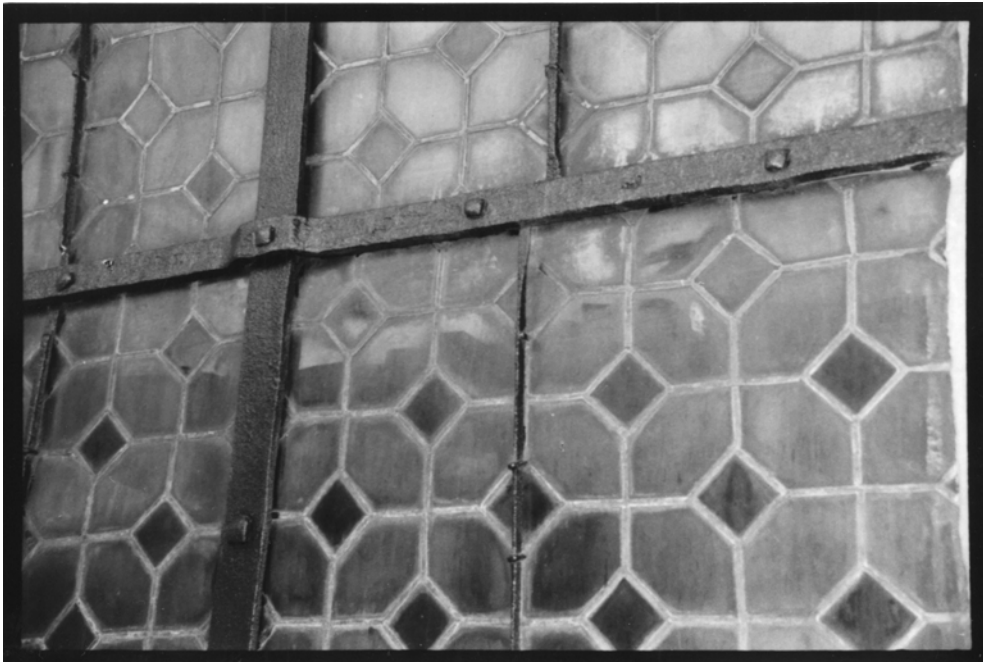
Ukázky z dokumentace historických oken sakrálních i světských staveb

V uplynulých létech byla ve středočeském pracovišti Národního památkového ústavu dokumentována památkově hodnotná okna z různých historických období. Šlo o součást institucionálního výzkumu financovaného Ministrestvem kultury ČR. Snad bude užitečné prezentovat v rámci tohoto příspěvku aspoň velmi úzký výběr ze zmíněné dokumentace a naznačit, že historické výplně okenních otvorů jsou rozsáhlým souborem prvků, lišících se způsobem provedení i použitým materiálem. (K seznámení s historickým vývojem výplní okenních a dveřních otvorů může nejlépe posloužit obsáhlé dílo Jiřího Škabradý: Konstrukce historických staveb, Praha 2003).



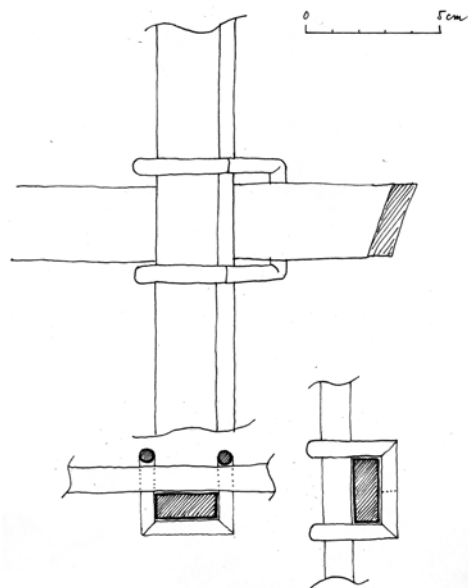
Obr. 1: Třebešice (okres Benešov), zámek, přízemí, jižní fasáda, půdorysný řez trámkovou zárubní okenního otvoru. Podle zjištění Jana Veselého jde zřejmě o pozůstatek okna starší tvrze. (Skica J. Veselý)

Ojediněle dochované dřevěné zárubně oken z 15.- 17. století jsou obdobou kamenných gotických a renesančních ostění. Mnohá z těchto oken byla původně členěna do kříže masivním středním sloupkem a vodorovným poutcem. Dnes již zpravidla nalezneme pouze torza nebo otisky těchto zabudovaných rámců, které mají značnou vypovědicí hodnotu a mohou snadno ujít pozornosti.



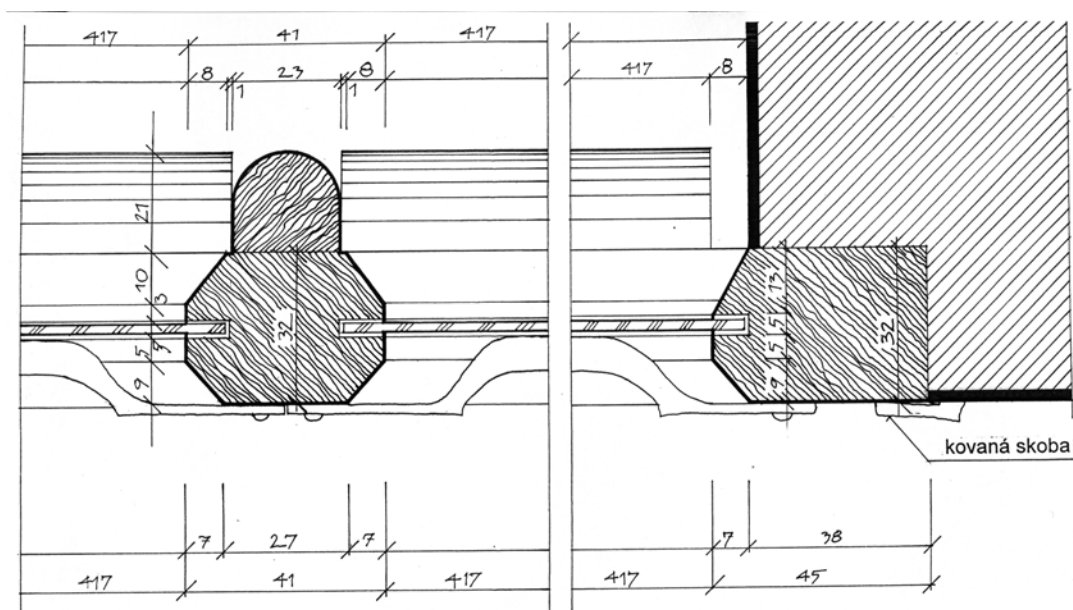
Obr. 2: Sýčina (okres Mladá Boleslav), kostel Sv. Václava, severní fasáda, detail okna lodi. (Foto autor)
Velmi starého, v některých případech i gotického původu mohou být také vodorovné, nebo křížící se vodorovné a svislé kovové pásy, zapuštěné do ostění některých chrámových oken. Při pozornější prohlídce lze poněkud nerovné kované pásy odlišit od novějších, přesně tvarovaných pásů z válcované oceli. Bylo by jistě škoda, kdyby velká historická a památková hodnota těchto konstrukcí nebyla včas rozpoznána.

Ani okna z válcovaných pásů nelze však pokládat za bezcenná. Válcovaná ocel je používána od 19. století a patří již mezi historické stavební materiály. Kovová okna z poloviny 19. století a 1. poloviny 20. století je třeba pokládat za hodnotnou součást architektonických památek.



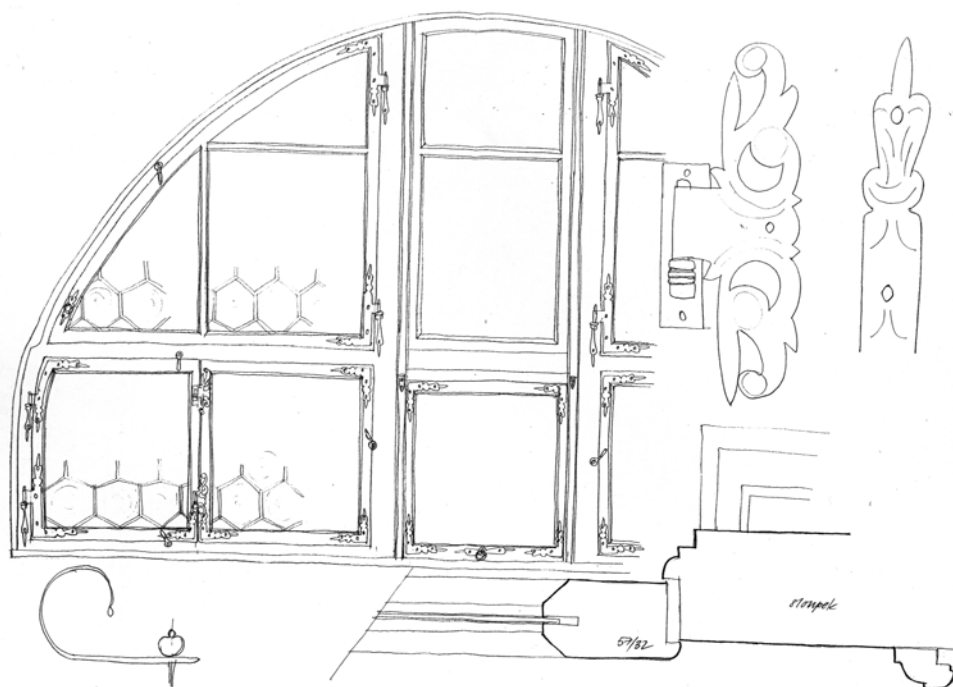
Obr. 3: Kozmice (okres Benešov), kostel sv. Jakuba Většího, presbytář, gotické okno východní fasády. Detail křížení původního vodorovného kovaného pásu s dodatečně přidaným svislým pásem. (Skica J. Veselý)

V okenních otvorech některých kostelů jsou ke starším kovaným pásům z vnitřní strany přiložena mladší dřevěná okna. Někde slouží starší kované pásy jako součást okenní mříže, za kterou je mladší dřevěné okno.



Obr. 4: Nabdín (okres Kladno), kostel Sv. Barbory, loď, severní průčelí, vodorovný řez sloupkem a zabudovaným rámem okna. (Kresba M. Prchal)

Jde o dosti ojedinělý příklad dochovaného dřevěného chrámového okna barokního typu s typickým oblounem na poutci a na sloupku. Zasklení do olova, vyztužené kovanými pásky, je osazeno do drážky. Poněkud častěji se s obdobnými okny setkáváme u zámků a jiných světských staveb. Menší okna barokního typu s typickým oblounem na klapačce se zachovala v některých sakristiích.



Obr. 5: Zásnuky (okres Kolín), františkánský klášter, oratoř kostela, okno s výsuvným středním spodním křídlem. (Skica J. Mrázek)

Nemalý počet barokních dřevěných oken zůstal zachován na oratořích chrámů. Jde o vnitřní okna, chráněná před vlivy povětrnosti a proto dobře zachovaná. Jejich křídla se neotáčela v závěsech, ale vysouvala se vzhůru.



Obr. 6: Slaný (okres Kladno), dům čp. 160, první patro, severní fasáda, dovnitř a ven otvíravé okno. (foto M. Rykl)

Z původního vnějšího okna z první poloviny 19. století je zachován zabudovaný rám, horní křídla a druhotně použité závěsy dolních křídel. Příčle dolních křídel, pocházejících z první poloviny 20. století, jsou velmi štíhlé. V současné době se truhláři zpravidla obávají použít obdobné profily. Nová okna se silnějšími příčlemi pak působí těžkopádnějším dojmem.

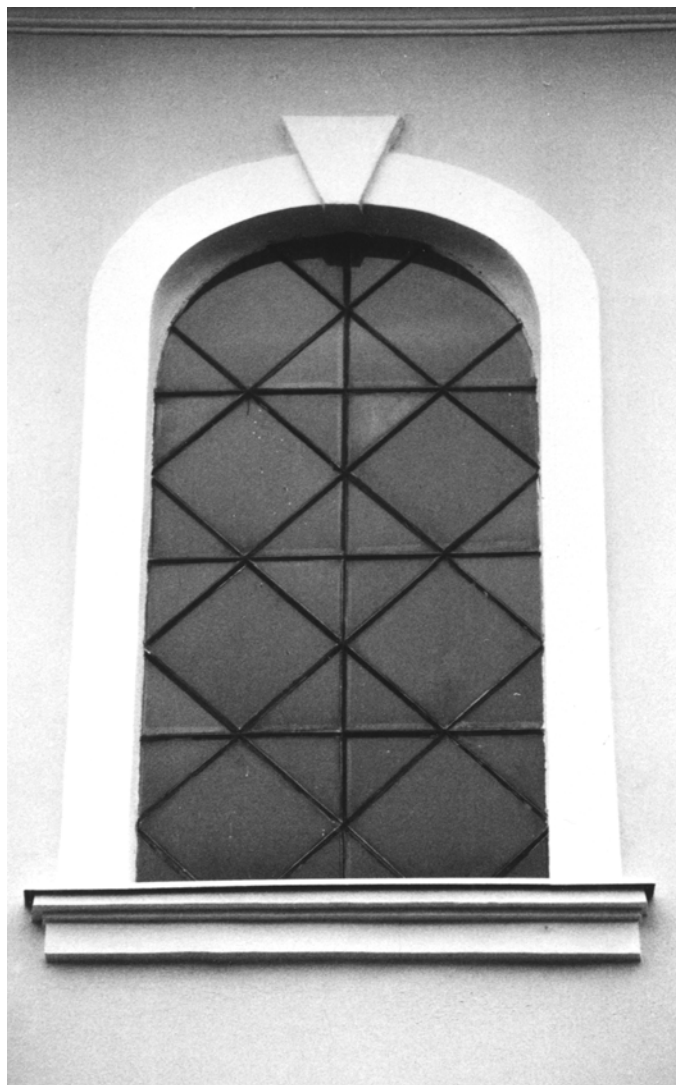
Dovnitř a ven otvíraná okna s vnějšími okny osazenými v líci fasády jsou charakteristickou součástí mnoha starších budov. Používají se u nás již od konce 18. století a nemalou měrou se podílí na ustálené a věrohodné podobě historických částí Prahy i dalších našich měst a jednotlivých staveb. Jejich nahrazování okny odsazenými od líce fasády, ať už z důvodů technických, nebo v rámci problematické snahy o návrat ke staršímu stavu, by značně ohrozilo autenticitu našeho památkového fondu.

Mimořádnou hodnotu klasicistních a barokních, případně ještě starších oken, která na sebe upozorňují již svým vrchním kováním, snad není nutné zdůrazňovat. Mezi nedocenené historické stavební prvky však patří okna (a samozřejmě i dveře) z 2. poloviny 19. století a z 1. poloviny 20. století. Jde vesměs o kvalitní řemeslnické výrobky, významné pro zachování autentického výrazu starší zástavby.



Obr. 7: Praha 2, Vinohrady, dům čp. 1120, první patro, severní fasáda, dvojité, dovnitř otvíravé okno s truhlářským obložením. (foto autor)

Dřevěná okna pocházející z dnes již předminulého 19. století doposud zdobí fasády mnoha městských i venkovských domů a chrání jejich interiér před vlivem povětrnosti. Jedním z mnoha podobných oken je i autorovi důvěrně známé okno vinohradského činžovního domu. Je staré více než 120 let a v posledním půlstoletí mu nebyla věnována příliš velká péče. Přesto i nadále velmi dobře plní svoji funkci. Těsnění v drážkách bylo podstatně zlepšeno vlepením isolační pásky, kterou ani po deseti letech není nutné vyměnit.



Obr. 8: Sedlčany (okres Příbram), kostel Nanebevzetí P. Marie, lod', okno jižní fasády. (foto autor)
Subtilní ocelové pruty t.zv. okenního profilu, známé rovněž pod názvem Fenestra, nebyly využívány jen u průmyslových a hospodářských staveb. Jsou hlavním konstrukčním materiálem mnoha chrámových oken. Některá z nich jsou členěna pouze ortogonálně, u jiných bylo realizováno výraznější architektonické řešení. Ani těmto oknům nelze upřít určitou památkovou hodnotu.

Ochranu zaslouží nejen historická okna, ale samozřejmě také další památkově hodnotné výplně okenních otvorů, ke kterým patří vnitřní i vnější okenice a mříže, dále též výkladce. Pozornost je třeba věnovat i konstrukcím pocházejícím z konce 19. století a z 1. poloviny 20. století. Jde např. o poněkud opomíjené okenice uzavírající okenní otvory kostelních věží, prosté okenice venkovských domů, jednoduše řešené starší mříže, ať už kovářsky nebo zámečnický vyrobené a pod.



Obr. 9: Černice (okres Český Krumlov), dům čp. 14, vnější okenice se sklopnými žaluziemi a vrchním kováním. (Foto J. Pešta)

Dřevěné okenice a jiné v celku prosté výplně okenních a dveřních otvorů se významně podílí na malebné podobě staveb lidové architektury. Bylo by škoda, kdyby podobné snadno opravitelné prvky byly necitlivě a zcela zbytečně likvidovány.

K registraci a způsobu dokumentace historických oken

K neuvážené a často zbytečné likvidaci památkově hodnotných oken dochází nejen při celkových úpravách historických budov, ale také při opravách fasád, někdy i zcela nezávisle na jiných stavebních pracích. Prvním krokem k záchraně starších oken může být jejich včasná registrace a rozpoznání jejich hodnoty. Oknům a dalším výplním okenních otvorů bychom proto měli věnovat pozornost již při běžné obhlídce architektonických památek a starší zástavby.

Starší okna jsou jedním z významných dokladů vývoje architektury a stavitelství. Měla by být dokumentována co nejdříve, zejména uvažuje-li vlastník stavby o jejich výměně. Kvalitní dokumentace nemusí mít význam jen pro studium vývoje stavitelství. V budoucnosti může být dobrým podkladem pro nahrazení nevhodného okna kopií autentické výplně okenního otvoru. Hmotné autenticitě architektonických památek je v odborné veřejnosti věnována čím dál větší pozornost. Nelze vyloučit že budoucí generace vlastníků historických budov bude tímto názorem ovlivněna a dnes přezíravý postoj ke starším stavebním prvkům se změní.

Velkou pozornost je nutné zaměřit nejen na konstrukci okenních křídel, ale také na zabudované rámy, kování, zasklení, zbytky starších nátěrů atd. Při dokumentaci se někdy

zapomíná na konkrétní nazaměnitelné označení příslušné budovy, její části a především polohy dokumentovaného okna. Optimálním způsobem je označení okenního otvoru v půdorysu stavby. Naším nástupcům by ani po sto letech nemělo dělat potíže zjistit, kde bylo dané okno umístěno.

V rámci dříve již zmíněného institucionálního výzkumu jsme se snažili v mezích možností zajistit podrobnou výkresovou a fotografickou dokumentaci památkově hodnotných oken, dochovaných na území středních Čech. Součástí výkresové dokumentace byly pohledy a řezy v měřítku 1:10, dále detailní řezy a pohledy na kování (případně různé ozdoby) v měřítku 1:1.



Obr. 10: Slaný, dům čp.1, první patro, severní fasáda, mosazná klika vnitřního okna, pocházející pravděpodobně z poloviny 19. století. (Foto M. Rykl)

Pořídít kvalitní fotografie výplní okenních otvorů není snadným úkolem. Na záběrech snímaných z interieru proti denní obloze zpravidla nelze podrobně rozlišit detaily konstrukce, kování apod. S fotografováním ve večerních nebo nočních hodinách obvykle nelze počítat. Řešením může být zaclonění oblohy zavěšenou tmavou látkou nebo folií a postranní přisvícení. Při běžné prohlídce stavby samozřejmě nelze tento časově i technicky náročný postup uplatnit. Je však velmi vhodné pořídít detailní snímky vrchního kování, ozdobné profilace atd.

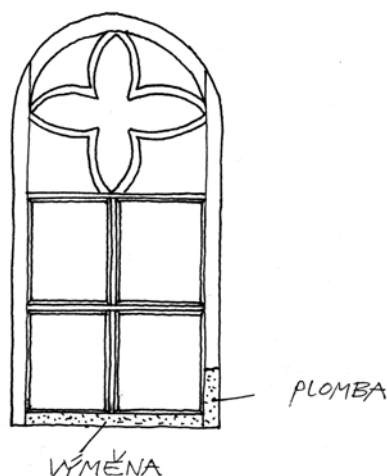
Obr. 11: V loňském roce jsme ve středočeském památkovém ústavu vyzkoušeli také podstatně zjednodušený způsob dokumentace oken. Pro popis jsme používali připravený formulář, na kterém bylo zakresleno i schema členění příslušného okna. Tenkou plnou čarou jsme vyznačili příčle a obrys okna, styk dvou křídel (klapačku) dvojitou čarou. Silnou čarou jsme zakreslili poutce a sloupky, čárkovanou tenkou čarou železné pásky vyztužující zasklení do olova, tečkovanou čarou styk větších tabulek zasklených do olova. Vyplněný formulář doprovází fotografie a skica charakteristických detailů a kování.

K záchraně dochovaných historických oken a dveří

Záchrana hodnotných starších výplní okenních a dveřních otvorů patří mezi nejtěžší úkoly, s kterými se v oboru památkové péče potýkáme. Velmi často se nepřihlíží nejen k památkové, ale ani k věcné hodnotě vyměňovaných oken či dveří. Jsou likvidovány kvalitní truhlářské výrobky, jejichž zhotovení by dnes stálo dosti peněz. Argumentem pro výměnu leckdy bývá jen poškození, které je možné poměrně snadno opravit nebo nahradit. Jindy by dokonce stačilo jen vyčistit uzavírací mechanismus zanešený nečistotou, nebo upevnit uvolněné závěsy a obnovit nátěr.

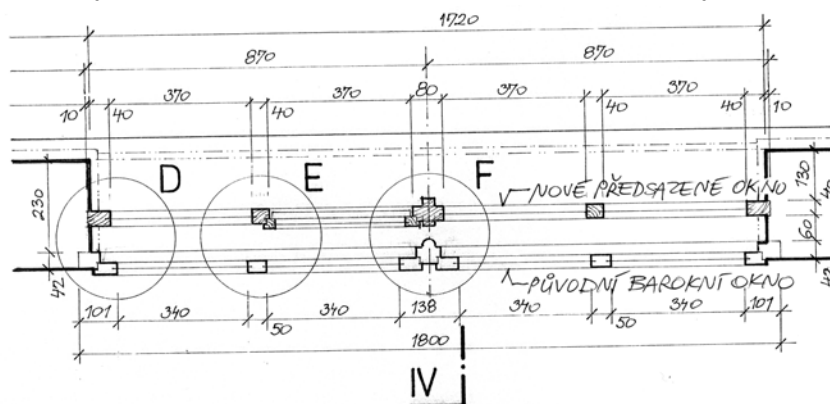
Nebylo by správné podlehnout představě, že se dnešní neuspokojivá situace nemůže zlepšit. S obdobnými nesnázemi jsme se setkávali a dosud často setkáváme při zajišťování obnovy jiných částí architektonických památek. Před patnácti lety jsme se např. mohli obávat, že asfaltový šindel zcela vytlačí tradiční střešní krytiny, provádění vápených fasádních nátěrů bylo považováno za zcela nevhodné a nezodpovědné. Nedovolili jsme si předpokládat, že při opravě tesařských konstrukcí se začnou znovu používat tradiční tesařské spoje, nebo dokonce tesané trámy. V případě uvedených stavebních prací a materiálů již nepochybně došlo k určitému zlepšení. Při jednání o historických oknech a dveřích je třeba trpělivě vysvětlovat jejich hodnotu a význam pro zachování autenticity starších staveb a trvat na požadavcích památkové péče. Podařilo se opravit např. mnohá okna s křídly deformovanými do tvaru kosodélníku, okna se zcela zničenou spodní částí dřevěných rámu, doplnit chybějící okenní křídla, závěsy a uzavírací mechanismus.

Vzhledem k omezenému rozsahu příspěvku není možné zabývat se jednotlivými druhy oprav starších výplní okenních a dveřních otvorů. Této problematice je věnována značná část metodické publikace: *Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů*, vydané v lednu t. r. ústředním pracovištěm NPÚ. Je v ní naznačen vhodný postup při provádění prosté konzervace a údržby (při povrchových úpravách, uvolnění uvolněných hřebíků a jiných spojovacích prvků, kovových pásů a prutů mříží), při menších úpravách (svěšení křídel v závěsech, vyplnění prohlubní a otvorů v dřevěné konstrukci, vyrovnání ploch v drážkách, doplnění menších dřevěných prvků, doplnění chybějících částí kování, opravách zasklení), při větších opravách a rekonstrukcích (při opravě nebo výměně zničených částí křídel a zabudovaných rámu, úpravách zámků, opravách kovových nebo oplechovaných výplní otvorů, doplňování chybějících křídel a výměně zničených křídel). Pozornost je věnována i přípravě zmíněných akcí a výběru vhodného řemeslníka.



Obr. 12: Milešov (okres Příbram), kaple, okno severní fasády. (Skica J. Veselý)
Předkládáme alespoň jeden příklad úsporné a vcelku citlivě provedené opravy staršího dřevěného okna. Rozsah opravy je znázorněn skicou, protože na fotografickém snímku by byl stěží rozeznatelný. Zničená spodní část rámu byla vyměněna, poškozená svislá část rámu byla doplněna dřevěnou protézou. V jiných případech byla obdobná, mnohem méně poškozená starší okna zbytečně likvidována.

Některá starší jednoduchá okna se dodnes zachovala v poměrně dobrém technickém stavu díky tomu, že byla již v 19. století doplněna novějšími vnějšími okny. V zájmu záchrany památkově hodnotných oken před likvidací můžeme tento historický postup někdy využít i dnes.



Obr. 13: Slaný (okres Kladno), františkánský klášter, ambit, půdorysný řez okenním otvorem. (Kresba J. Adámek)

V r. 1996 zamýšlel uživatel budovy nahradit cenný komplet šestnácti barokních oken ambitu rajského dvora novými zdvojenými okny. Podařilo se však dospět k vhodnějšímu řešení. Před dochovaná okna byla podle projektu Ing. arch. Jana Adámka z vnější strany osazena nová, stejně členěná dřevěná okna. Neúplná a dosti poškozená barokní okna byla citlivě opravena. Při doplňování chybějících částí dřevěné konstrukce byla důsledně dodržena původní profilace.

Na závěr bude snad vhodné zmínit se ještě o další formě záchrany památkově hodnotných výplní okenních a dveřních otvorů. Zachování autentických oken na původním místě je řešením z hlediska památkové péče optimálním. Je-li však z velmi vážných důvodů nutné přikročit k výměně, je více než vhodné zajistit po dohodě s vlastníkem nemovitosti jejich uložení v depozitáři památkových ústavů, muzeí nebo jiných institucí.

Ing. Alfréd Schubert
 NPÚ - ú.o.p. středních Čech v Praze, Sabinova 5, 130 00 Praha 3
 Tel.: 274 008 286